

ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ...ΒΙΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Η βία είναι φαινόμενο πολύ παλιό. Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι γεμάτη από πράξεις βίας. Στην αρχαία Ελλάδα η βία λατρευόταν σαν θεότητα. Προσωποποιούσε τη μέγιστη δύναμη. Είναι η θεά που εξετέλεσε τη διαταγή του οργισμένου Δία κατά του Προμηθέα. Η ζωή μας καθημερινά, στις σχέσεις μας με πρόσωπα και πράγματα είναι γεμάτη βία.

Τις τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται διεθνώς άνοδος των δεικτών βίας και επιθετικότητας σε όλες τις μορφές της (βιασμοί, φόννοι, κλοπές, λεκτική επιθετικότητα κ.α.). Κατά τον Goldstein, το φαινόμενο της βίαιης και επιθετικής συμπεριφοράς σχετίζεται άμεσα με την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη κάθε χώρας (Α.Β. Ρήγας, 1992)

Η επιθετικότητα και η βία, στο βαθμό που είναι κοινωνικά κατασκευασμένες έννοιες, σχετίζονται με πράξεις που ωθούνται και από κίνητρα προσδοκίας, τόσο εκ μέρους του «θύτη», όσο και εκ μέρους του «θύματος» (Θ.Π. Βελλή, 1992).

Όλο και συχνότερα γίνεται λόγος για τη βία που εκδηλώνεται μέσα στο σχολείο ή στους χώρους γύρω από αυτό και για τη βία του σχολείου. Λόγος όμως ακόμη γενικός που θυμίζει τις πρώτες προσεγγίσεις της βίας στην κοινωνία και της βίας της κοινωνία (Λ. Μπεζέ, 1998). Τα τελευταία χρόνια η βία στο σχολικό χώρο αυξήθηκε. Πρόκειται, κυρίως, για μια γενίκευση της κοινωνικής βίας στο σχολείο.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Η βία, ετυμολογικά, παραπέμπει στην έννοια της κατάχρησης της εξουσίας, δηλαδή, σε μια έννοια εξαναγκασμού. Η λέξη «βιαιοπραγώ» δηλώνει μια σχέση ασύμμετρη στις διαπροσωπικές συναλλαγές.

Ο όρος «**Βία**» παράγεται από ινδοευρωπαϊκή ρίζα που θα πει ζωή (βίος – βιάζομαι, vivo – vis), όπως και ο όρος «**ζωτική δύναμη**».

Βία είναι το πρωτόγονο στάδιο της επιθετικότητας, με τη μορφή της σωματικής επίθεσης που αλλοιώνει τη φύση της επιθετικότητας και πολώνει τις συναλλαγές με τους άλλους, θεωρώντας, ότι αυτοί αποτελούν μέρος μιας διπολικής σχέσης ότι είναι δηλαδή, ή σύμμαχοι ή εχθροί. (J. Selosse, 1987).

Με τον όρο **βία** περιγράφονται ποικίλες και διαφορετικές διαθέσεις, πράξεις, συμπεριφορές, από την επιθυμία καταστροφής αντικειμένων, την απειθαρχία ή την προσβολή έως τη σεξουαλική κακοποίηση. Πολλές από αυτές τις συμπεριφορές άλλοτε χαρακτηρίζονται ως επιθετικές ενέργειες και άλλοτε ως εκδηλώσεις βίας.

Βία είναι η χρησιμοποίηση σωματικής, υλικής και πνευματικής δύναμης προς επιβολή θέλησης. Με λίγα λόγια ο εξαναγκασμός. Είναι αυτό που λέει ο λαός «στανιό». Ο Αριστοτέλης την ορίζει: «**το παρά την ορμήν και την προαίρεσιν**».

- Η βία είναι φαινόμενο της κοινωνικής συμβίωσης.
- Η βία αποτελεί ένα είδος γλώσσας. Πρόκειται για τη γλώσσα των «άφωνων», των «φιμωμένων» που δεν μπορούν να εκφραστούν παρά μόνο με πράξεις.
- Η βία απευθύνεται στο παράλογο.
- Η βία καλεί βία
- Η βία είναι δυνάμει καταστροφική.
- Η βία αποτελεί μια κοινωνικό – πολιτισμική, ιδεολογική, πολιτική πραγματικότητα.
- Οι βίαιες συμπεριφορές, αποτελούν έναν κρίκο μιας αλυσίδας, δηλαδή, της αναπτυξιακής κοινωνικοποιητικής διαδικασίας και έτσι αντιμετωπίζονται, σαν διαπλεκόμενοι παράγοντες.

Στο χώρο της εκπαίδευσης, ο **ορισμός της βίας** εμφανίζεται υπέρμετρα διευρυμένος. Οι διάφορες προσεγγίσεις αναφέρονται σε τέσσερις ομάδες διαπροσωπικών σχέσεων: **α)** Τη συμπεριφορά των διδασκόντων στους μαθητές **β)** Τη συμπεριφορά των μαθητών στους διδάσκοντες **γ)** Τη

συμπεριφορά των διδασκόντων μεταξύ τους **δ**) Τη συμπεριφορά των μαθητών μεταξύ τους. Στα παραπάνω, προστίθενται και οι βανδαλισμοί, οι καταστροφές, η γενική στάση των μαθητών απέναντι στο υλικό του σχολείου και γενικά στο σχολικό θεσμό, αφού είναι περικυκλωμένοι από μηνύματα βίας μέσω των ΜΜΕ.

Ένας **ευρύτατος ορισμός της βίας**, μπορεί να συμπεριλάβει:

1. Τις **στάσεις** και **αξίες** που μεταβιβάζει ο εκπαιδευτικός και οι οποίες είναι συχνά διαφορετικές από αυτές της κοινωνικής ομάδας προέλευσης των μαθητών.
2. Η **μαθησιακή διαδικασία** μπορεί να θεωρηθεί ως άσκηση βίας εφόσον εξαναγκάζει και απαιτεί συμμόρφωση μέσα στο χρόνο, το χώρο και τις διδακτικές μεθόδους.
3. Η **αξιολόγηση της επίδοσης** των μαθητών μπορεί να συνιστά μια επιθετική ή βίαιη ενέργεια του μαθητή προς το διδάσκοντα.
4. Η **λογομαχία** και οι **συμπλοκές** μεταξύ των μαθητών μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν εγκλήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας.

Ο Chesnais λαμβάνοντας υπόψη τους διαφορετικούς ορισμούς της βίας διαχωρίζει **τρεις ομόκεντρους κύκλους βίας**:

α) Ο εξωτερικός κύκλος

Εδώ τοποθετεί την **ηθική ή συμβολική βία**, την οποία χαρακτηρίζει και ως «λεκτική κατάχρηση ορισμένων διανοουμένων» και η οποία δεν έχει καμία σχέση με τη «γνώση του κόσμου της εξαθλίωσης και του εγκλήματος»

β) Ο δεύτερος κύκλος

Εδώ τοποθετεί την **οικονομική βία** που αφορά όλες τις παραβάσεις κατά των αγαθών

γ) Ο τρίτος, κεντρικός κύκλος και «σκληρός πυρήνας» της βίας

Εδώ τοποθετεί τη **σοβαρή, σωματική βία** που παίρνει τέσσερις μορφές:

α) την εκούσια ανθρωποκτονία (ή απόπειρα)

β) τους βιασμούς (ή απόπειρες)

γ) τις εκούσιες σωματικές βλάβες

δ) τις ένοπλες ή βίαιες κλοπές

Σύμφωνα με τον Chesnais, μόνο αυτός ο σκληρός πυρήνας μπορεί να λάβει τον χαρακτηρισμό της βίας.

Κατά τον E. Debarbieux (1996), στο χώρο του σχολείου, «η κοινοτοπία του όρου βία θα ανήγαγε στο ίδιο επίπεδο σημαντικό αριθμό φαινομένων διαφορετικής σοβαρότητας και έτσι θα εμπόδιζε την επεξεργασία τους» και ότι «η μελέτη της βίας στο σχολικό χώρο ισοδυναμεί με την εξέταση του νοήματος της εκπαιδευτικής πρακτικής».

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε, ότι κάθε επιθυμητή συμπεριφορά (π.χ. υπάκουοι και καλοί μαθητές) δεν μπορεί να μεταφράζεται σε κανόνα, ούτε βέβαια να εκλαμβάνεται ως κανόνας, όπως και από την άλλη, ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ως επιθετικής ή βίαιης συμπεριφοράς έχει νόημα μόνο σε σχέση μ' έναν κανόνα και τα ελαστικά ή μη όρια του (Λ. Μπεζέ, 1992).

ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΑ

Στον επιστημονικό χώρο υπάρχουν ορισμένες βασικές και συγκεκριμένες θεωρίες που προσπάθησαν και προσπαθούν να εξηγήσουν το φαινόμενο της βίας, όμως καμία δεν μπορεί να δώσει οριστικές λύσεις στο πρόβλημα αυτό. (Ε. Ταρατόρη – Δ. Χατζηδήμου, 1997).

Οι θεωρίες είναι ανάλογες με τις διάφορες θεωρητικές κατευθύνσεις και μοντέλα. Μεταξύ των διαφορετικών αυτών θεωριών δεν υπάρχουν καθορισμένα όρια γιατί υπάρχουν ποικίλες αλληλεπιδράσεις που δεν μας επιτρέπουν να ξεχωρίσουμε πλήρως τη μία απ' την άλλη.

Κοινωνιολογική θεώρηση της Βίας

Η βία, σαν κοινωνικός παράγοντας, εμφανίζεται συγχρόνως με τον καταμερισμό σε κοινωνικές τάξεις με αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα. Η ιστορία, είναι στην ουσία, ιστορία της βίας. Ουσιαστικά, η βία είναι φαινόμενο κοινωνικό που έχει σχέση με την ανθρώπινη συμβίωση.

Ο S. Simon θεωρεί, ότι η βία υπήρξε από τους πρωτογενείς παράγοντες για τη δημιουργία των κοινωνικών τάξεων.

Για το Nitzche, η βία και η επιθετικότητα είναι μέσα, για να υπερτερήσει ο άνθρωπος απέναντι των άλλων.

Ο A. Bandura μελέτησε τη βία και την επιθετικότητα στη μάθηση, λέγοντας ότι: «πρόκειται για μια διαδικασία μάθησης, μέσω παρατήρησης και μίμησης των πράξεων των μοντέλων – προσώπων από τα παιδιά. Η διαδικασία της μίμησης επηρεάζεται από την προσωπικότητα του παρατηρητή, την ευφυΐα, τον αυτοέλεγχο και από άλλους παράγοντες».

Η κοινωνία ασκεί τεράστια επίδραση στον άνθρωπο, επομένως και στο πρόβλημα της βίας σε μεγάλο ποσοστό ευθύνεται εκείνη.

Ο Kieffer αναφέρει, ότι στην εποχή μας είμαστε περικυκλωμένοι από μηνύματα βίας, μέσα από τις εφημερίδες, τα περιοδικά, την οθόνη της τηλεόρασης, τις διεθνείς ειδήσεις, το internet, τα οποία διαχέονται - διαδίδονται στο σύνολο του πληθυσμού και ιδιαίτερα στα παιδιά και στους εφήβους, δημιουργώντας διάφορα πρότυπα προς μίμηση.

Σήμερα, πρωταρχικό ρόλο στον επηρεασμό των παιδιών προς τη βία παίζουν η τηλεόραση και η πρόσβαση στον κόσμο του internet.

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης (ψυχοκοινωνική θεωρία) υποστηρίζει, ότι η βία μαθαίνεται κάτω από κατάλληλες προϋποθέσεις και κατάλληλη ενίσχυση. Συνεπώς, η βία διδάσκεται, μαθαίνεται, γίνεται συνήθεια και ο καθένας μπορεί να εξοικειωθεί μ' αυτήν, έτσι, ώστε, όταν βρεθεί στο κατάλληλο περιβάλλον, να μην διστάσει να προβεί σε παρόμοιες πράξεις.

Στη θεωρία αυτή υπάρχει και ένα παρήγορο σημείο, ότι δηλαδή, αφού μαθαίνεται η βία, είναι δυνατό να μαθευτεί και το αντίθετο, η μη βία.

Ψυχαναλυτική θεωρία της βίας

Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες για τη βία έχουν βάση τη σχετική θεωρία του Freud. Στα έργα της τρίτης περιόδου ανάπτυξης της διδασκαλίας του, αναφέρει, ότι το **ΕΓΩ**, ευρισκόμενο ανάμεσα στις δυνάμεις: α) της πραγματικότητας (Realitat), β) του ορμικού τούτο (es) και γ) του ΥΠΕΡΕΓΩ (Ober-ich), αναγκάζεται να ικανοποιεί ή να συμβιβάζεται με τις δυνάμεις αυτές. Ο αγώνας όμως του ΕΓΩ έχει και πολλούς κινδύνους γι' αυτό το ίδιο το Εγώ. Έτσι, για να αμυνθεί, ενεργοποιεί τους μηχανισμούς άμυνας που βρίσκονται στο ασυνείδητο (απόθεση, εκλογίκευση, προβολή, άρνηση, ταύτιση, υπεραναπλήρωση, υποκατάσταση, παλινδρόμηση, ενδοβολή, εξάγνιση, απομόνωση, άρνηση της πραγματικότητας, ταύτιση προς τον επιτιθέμενο, αναστροφή στο εναντίον κ.α.) Οι μηχανισμοί άμυνας όμως αλλοιώνουν το πρόβλημα ή το παρακάμπτουν, γιατί ο σκοπός τους είναι να μειώσουν το άγχος, τις εσωτερικές συγκρούσεις, απογοητεύσεις, απωθήσεις κλπ. Έτσι, ορισμένοι μηχανισμοί άμυνας έχουν μεγάλη σημασία για τη βία, η οποία σε πολλές περιπτώσεις είναι αποτέλεσμα τέτοιων μηχανισμών.

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, όπως υποστηρίζουν και πολλοί φιλόσοφοι-διαχρονικά – η βία και η επιθετικότητα δρουν θετικά στην εξέλιξη του πολιτισμού. Με την καταπίεση της επιθετικότητας γεννιέται και σώζεται ο ανθρώπινος πολιτισμός. Πολλές φορές το άτομο στρέφει τη βία του στο ίδιο του το ΕΓΩ. Το μίσος και η βία είναι **εγγενείς δυνάμεις** στον άνθρωπο. Το παιδί είναι βίαιο και επιθετικό και τα εκδηλώνει, γιατί στερείται από κάθε ηθική, που θα προκαλούσε το αίσθημα της ντροπής. Η οικογένεια, έχει ευθύνη για τη δημιουργία ατόμων που καταφεύγουν στη βία.

Κατά τον S. Freud, **libito** και **βία**, βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση. Μεταξύ τους σημειώνονται **συγκρούσεις** που φαίνονται σαν: συγκρούσεις ορμών (μίσος και έρωτας), συγκρούσεις μεταξύ πραγματικότητας και επιθετικότητας και συγκρούσεις δομικές (ΕΓΩ ή ΥΠΕΡΕΓΩ εναντιώνονται κατά της ορμής προς απελευθέρωση της βίας).

Η θεωρία των ενστίκτων (**φροϋδικές & ηθολογικές θεωρίες**) υποστηρίζει, ότι η πηγή της βίας είναι μέσα στον άνθρωπο, είτε σαν επιθετικό ένστικτο, είτε σαν ιδιαίτερος φυσιολογικός παράγοντας ή σαν χαρακτηριστικό της προσωπικότητας.

Ανθρωπολογική θεώρηση της βίας

Μετά την ψυχαναλυτική ερμηνεία της ψυχικής ζωής του ανθρώπου, αρκετοί ερευνητές στράφηκαν και προς άλλες κατευθύνσεις. Ο Fromm, θεμελίωσε την ψυχαναλυτική θεωρία πάνω σε ανθρωπολογική και φιλοσοφική βάση και αναφέρει, ότι στο βάθος, ο βίαιος είναι ένας δειλός χαρακτήρας. Πολλές φορές χρησιμοποιεί τη βία για να εντυπωσιάσει τους άλλους και να δείξει ότι δεν είναι δειλός. Η δράση του πολλές φορές είναι ασυνείδητη, αυτός όμως νομίζει ότι είναι ηθελημένη και πραγματική.

Ο Adler, εντάσσει τη βία στη γενικότερη διδασκαλία του «περί των συμπλεγμάτων κατωτερότητας», αναφέροντας τα εξής: βία ανάμεσα στα δύο φύλα, οργανικές ελλειμματικές καταστάσεις (π.χ. ασχήμια, παραμόρφωση κ.α.), αυταρχικότητα στην εκπαίδευση.

Η βία, προέρχεται και από το φθόνο. Ο φθονερός θέλει να δημιουργεί δυστυχία και όταν μπορεί να το κάνει ατιμώρητα, το κάνει. Ένας ασυνείδητος φόβος επίσης, μπορεί να δημιουργήσει βίαιη συμπεριφορά. Και η προκατάληψη, είναι αιτία βίαιης και επιθετικής συμπεριφοράς.

Η ανθρωπιστική - υπαρξιστική θεωρία για τη βία, είναι γενικά αντίθετη από τις μηχανιστικές και απαισιόδοξες ερμηνείες που δίνουν οι άλλες θεωρίες και κυρίως οι ψυχαναλυτικές και οι συμπεριφοριστικές που περιέχουν ντετερμινισμό (βιολογικό ή περιβαλλοντικό ανάλογο).

Τη βία, υπάρχουν πάρα πολλές αιτίες που τη δημιουργούν. Κοινωνικές, ψυχολογικές, βιολογικές. Όλοι έχουν δίκιο και οι ψυχαναλυτές και οι κοινωνιολόγοι και οι βιολόγοι, ο καθένας από την πλευρά του. Όμως, μήπως πρέπει να δουν και τον άνθρωπο σαν άνθρωπο και όχι σαν αντικείμενο μελέτης; Η μορφολογική ψυχολογία πιστεύει, ότι το όλον είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών του. Πολλά, λοιπόν, μπορούν να γίνουν, για την αποφυγή της βίας.

Το πρόβλημα όμως που μας απασχολεί είναι: Η βία είναι εγγενής ή επίκτητη; Για την προέλευση της βίας υπάρχουν πολλές θεωρίες παράλληλες ή και συγκρουόμενες μεταξύ τους. Οι ψυχαναλυτές υποστηρίζουν ότι είναι εγγενής. Οι κοινωνιολόγοι, ότι είναι επίκτητη. Η ανθρωπολογική και ουμανιστική θεωρία δε δέχονται τη μοιρολατρία των δύο άλλων.

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Η Philip αναφέρει τους προβληματισμούς της πάνω στις διαφορετικές όψεις της βίας. Υπάρχουν:

α) Η έκδηλη – φανερή βία, αυτή που προσφέρεται προς θέαση π.χ. η συμπεριφορική βία, η βαρβαρότητα, τα χτυπήματα. Λιγότερο εμφανής είναι η λεκτική βία η οποία μπορεί να είναι εξίσου επώδυνη με τη σωματική.

β) Η ενδόμυχη – ήπια βία, η οποία είναι ύπουλη και χρησιμοποιεί, αφενός την αποξένωση, αφετέρου την ταπεινώση. Περιλαμβάνει διαπροσωπικές συγκρούσεις, συμπλοκές, καβγάδες, προστριβές.

γ) Η ποθητή βία, είναι μια μορφή βίας που αναφέρεται στην αδιαφορία, στην άρνηση ενασχόλησης, στην παράβλεψη, στο να περιοριζόμαστε στα «δικά μας» αγνοώντας τους άλλους. Είναι παραπλανητική και ολέθρια.

Κατά τον Bergeret (1994) υπάρχουν επίσης: Η προτογενής βία (ένστικτο επιβίωσης) είναι η φυσική δύναμη επιθετικότητας που υπάρχει στον καθένας μας, η θεμελιώδης βία (αρχαϊκό στάδιο της συναισθηματικής ζωής), η αντιδραστική βία (αντίδραση σε τραυματικά γεγονότα με προκλητικές επιθέσεις και βιαιότητες) και η προταρχική βία, η οποία καταγράφει το δράμα του παιδιού που του έκαναν άσχημη υποδοχή ή δεν το υποδέχτηκαν την εποχή της γέννησης, των πρώτων εβδομάδων και πρώτων μηνών.

Στην περίοδο της προεφηβείας και εφηβείας, η αντιδραστική βία παίρνει μορφές που προκαλούν αμηχανία, αναστάτωση και ανησυχία στους ενήλικους. Οι νεαροί έφηβοι, κατά την περίοδο της ήβης περνούν μια περίοδο μεγάλης απόγνωσης – σύγχυσης, όπου υπάρχει αναβίωση της βίας και της εκδίκησης.

Αν εκτιμούμε, ότι οι παράγοντες που οδηγούν σε βίαιες καταστάσεις τοποθετούνται εκτός ή εντός του σχολείου, χαρακτηρίζουμε τη βία ως :

1. **Εξωγενή βία** (εισάγεται στο σχολείο). Εκφράζεται σωματικά και λεκτικά με:
 - σωματικές επιθέσεις των μαθητών κατά των συμμαθητών αλλά και κατά του προσωπικού του σχολείου,
 - πράξεις, επιδεικνύοντας τη δύναμή τους, για να τους σεβαστούν οι άλλοι.,
 - λέξεις , απάντηση σε μια κατάσταση που έχει γίνει αφόρητη,
 - εκδηλώσεις έκφρασης απογοήτευσης και μνησικακίας απέναντι σ' ένα θεσμό (το σχολείο) που αρκετοί πίστεψαν, αλλά τους διέψευσε.
2. **Ενδογενή βία** (αναπτύσσεται στο σχολείο). Εκφράζεται σωματικά και λεκτικά με:
 - βιαιοπραγίες και σωματικές τιμωρίες των διδασκόντων σε βάρος των μαθητών.
 - έλλειψη αυτοελέγχου του εκπαιδευτικού
 - την απόρριψη των μαθητών εκ μέρους των εκπαιδευτικών
 - τις προσβλητικές εκφράσεις των διδασκόντων κατά των μαθητών
 - σχέσεις βίας μεταξύ του προσωπικού του σχολείου
 - τις διακρίσεις των μαθητών στο σχολείο, χωρίς σαφήνεια.

Συγγραφείς όπως οι: Brodsky, Miles, Walter κ.α. τονίζουν, ότι η **μορφή της βίας** μπορεί να είναι, είτε **«ψυχολογική»**, που εκφράζεται με πίεση ή απειλές, ασκείται με σκοπό να επηρεαστεί η συμπεριφορά των άλλων π.χ. πιέσεις γονέων προς τα παιδιά, πιέσεις από τα ΜΜΕ, είτε καθαρά **«σωματική»** που εκφράζεται με σωματική επίθεση (Ε. Σκόδρα, 1992), αλλά και συμπλοκές , βιαιοπραγίες, σωματικές βλάβες, ρίψη αντικειμένων κλπ. Παρατηρείται από τους γονείς προς τα παιδιά. Επίσης σαν **«φραστική»** βία με βρισιές, βλασφημίες προσβολές. Αποσκοπεί στο να πλήξει ηθικά και ψυχολογικά των άλλων.

Η εχθρική λοιπόν επιθετικότητα και βία αποσκοπούν στο να βλάψουν σωματικά η ψυχικά άλλα άτομα ή να προκαλέσουν καταστροφικές και εγκληματικές ενέργειες. (Γ. Ζερβας, 1992).

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Οι πηγές της βίας εγγράφονται σε τρία επίπεδα:

Πρώτο πεδίο: «Εσωτερική βία»

Δεν ήταν πάντοτε με σαφήνεια διαχωρισμένη, από άλλες πηγές βίας. Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε κάτι που πιθανά αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της εφηβείας που μπορούμε να την ονομάσουμε ίσως **φυσική βία**.

Δεύτερο πεδίο: «Προσωπική βία»

Εκδηλώνεται στο οικογενειακό περιβάλλον. Είναι σημαντικό να καθορίζονται σαφή όρια. Η απουσία ορίων οδηγεί τα παιδιά και τους γονείς σε αλυσιδωτές προκλήσεις πολλές φορές σημαντικές ή καταστροφικές.

Τρίτο πεδίο: «Κοινωνική βία»

Η βία υπάρχει κατά κύριο λόγο, ως σύστημα πίεσεων κάθε είδους που προκαλούν με τη σειρά τους απαντήσεις – αντιδράσεις με τη μορφή υποταγής, οπισθοχώρησης, εξέγερσης. Αυτή η κοινωνική βία είναι, ενδεχομένως, γενεσιουργός εξίσου βίαιων απαντήσεων.

ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΒΙΑ

Στο χώρο του σχολείου συναντάμε βία και επιθετικές συμπεριφορές. Το φαινόμενο πρέπει να προσεγγίζεται διεπιστημονικά. Όμως, το θέμα η **βία στο σχολείο** και η **βία του σχολείου**, δημιουργεί πολλά ερωτηματικά ως προς την κατανόηση του φαινομένου και στη σχέση του με το σύγχρονο σχολείο (Α. Μπεζέ, 1992).

Για τη βία, οι προσεγγίσεις ανάγονται σε ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο. Μπορεί να γίνει λόγος για ένα **ενδομυγικό πεδίο**, όπου η βία θεωρείται εντελώς διαφορετική από την επιθετικότητα (Bergeret, 1994). Ή μπορεί να γίνει αναφορά στη βία που συνάδει με το μη προβλέψιμο, το χάος και την πλήρη αποδιοργάνωση, καθώς και με τους φόβους για το άγνωστο που μπορεί ανά πάσα στιγμή να συμβεί. Όμως, αυτή ακριβώς η βία, ως διάχυτο αίσθημα, δεν είναι δυνατόν να οριστεί. (Michand, 1992).

Στο **ερώτημα**, ποιοι είναι **«πεύθνοι για τη βία»**; απαντούμε:

Η **οικογένεια**, το **σχολείο**, η **εκπαίδευση**, τα **ΜΜΕ**, η **κοινωνία**, αλληλοεπιδρούνται. Σε καμιά περίπτωση δεν υπάρχει βία δίχως αλληλεπίδραση. Αλληλεπίδραση μεταξύ του άλλου και εμού ή εμού και του άλλου ή εμού και του εαυτού μου. (V. Courtecuisse, 1992).

Πολλές φορές μαθητές (κυρίως έφηβοι), οι οποίοι ζουν σε περιβάλλοντα όπου εισακούονται μόνο με τη βία, επιδεικνύουν και εκφράζουν και στο σχολικό περιβάλλον τη δύναμή τους με τη βία. Οι εκπαιδευτικοί, πρέπει να μπορέσουμε να διοχετεύσουμε τη βία τους προσφέροντας διεξόδους, γιατί είναι αυταπάτη να πιστέψουμε πως μπορούμε να ζήσουμε σε μια κοινωνία χωρίς βία.

Μελέτες ηθολόγων έδειξαν καθαρά, ότι τα παιδιά στερημένα από μητρική τρυφερότητα είχαν συχνά επιθετικές αντιδράσεις απέναντι στους συνομηλίκους τους (H Montangner, 1978). Τα παιδιά που τα έχουν δειρί γίνονται έφηβοι που δέρνουν. Επίσης, γίνονται γονείς που κακοποιούν. Άρα, υπάρχει, μια μεταβίβαση των προτύπων της βίας που έμαθαν, που την ένιωσαν και την οποία μεταφέρουν. Προσοχή, ώστε το σχολικό περιβάλλον να μην αποτελεί χώρο μεταβίβασης μιας παθητικής και ήπιας βίας, η οποία είναι επικίνδυνη.

Ως **σχολικές κακομεταχειρίσεις** θεωρούνται οι πράξεις, οι δράσεις ή οι αρνήσεις για δράση που οφείλονται και σε παραγκώνιση της θεσμικής βίας στο σχολικό χώρο. Ο χαρακτηρισμός «σχολική κακομεταχείριση» θα μπορούσε να τεκμηριωθεί σε σχέση με πέντε διαστάσεις (J . Pain, 1992).

1. Την κατάσταση των χώρων του σχολείου
 2. Τη διοίκηση (διαχείριση και υποδοχή)
 3. Την κοινωνικότητα (σχολική ζωή)
 4. Την παιδαγωγική (σχέσεις, επικοινωνία, παιδαγωγικές μέθοδοι)
 5. Την ηθική (το πνεύμα των νόμων, το κύρος του λόγου)
1. **Η κατάσταση των χώρων**

Το σχολείο πρέπει να ανταποκριθεί στην πρόκληση του 21^{ου} αιώνα. Το όλο περιβάλλον του, θα πρέπει να προδιαθέτει για δουλειά και να προκαθορίζει την ατμόσφαιρα. Τα σχολικά κτίρια, να μην αποτελούν εμπόδια στην εφαρμογή ενεργητικών μεθόδων διδασκαλίας, αλλά να έχουν μια σωστή λειτουργική αρχιτεκτονική. Δηλαδή, ένα ευχάριστο σχολείο.

2. Η διαχείριση

Η διεύθυνση ενός σχολείου, είναι η άσκηση της διαχείρισης των ομάδων και των προβλημάτων, της υποδοχής των μαθητών, των διδασκόντων, των γονιών, δηλαδή της πλαισίωσης και του ελέγχου, του σημείου αναφοράς, των ανθρωπίνων σχέσεων και επαφών. Ο Διευθυντής είναι υπεύθυνος κατά το ένα τρίτο ή το ήμισυ, για το συλλογικό κλίμα, την ποιότητα των σχέσεων, την ατμόσφαιρα του σχολείου. Όμως και οι διδάσκοντες – μαζί με τον Διευθυντή – θα πρέπει να μην είναι υπερβολικά αντιδραστικοί σε μαθητές με προβλήματα συμπεριφοράς. Η όλη τους συμπεριφορά και ο τρόπος αντιμετώπισης προβλημάτων βίας, να καθιστά το σχολικό θεσμό ικανό, στη διαχείριση δύσκολων περιπτώσεων μαθητών, χωρίς κακομεταχείριση και κατάχρηση εξουσίας. Η σχολική φοίτηση είναι μία **«κοινωνική συνολική κατάσταση»**.

3. Η κοινωνικότητα

Η σχολική ζωή των παιδιών έχει τη θέση της σε κάθε σχολικό επίπεδο από πολύ νωρίς μέχρι και τους πανεπιστημιακούς κύκλους σπουδών. Το σχολείο είναι εκείνο που προσπαθεί να καλύψει τις κοινωνικές ελλείψεις, καθώς και τις σχολικές ελλείψεις.

4. Η παιδαγωγική

Το σχολείο μπορεί να ευνοήσει μια παιδαγωγική σχέση και μεθόδους, οι οποίες βοηθούν όλους τους μαθητές – καλούς, μέτριους, με μαθησιακές δυσκολίες-. Αυτό που θεμελιώνει καθοριστικά τη δυνατότητα μάθησης και κατά συνέπεια τις καλύτερες διδακτικές μεθόδους είναι η **«εκπαιδευτική σχέση»**. Εδώ, είναι απαραίτητος ο έλεγχος της βίας, γιατί στο σχολείο, μέσα από αυτήν τη σχέση, ασκείται βία από τον διδάσκοντα στους μαθητές και από τους μαθητές στους διδάσκοντες. Η σχέση είναι δύσκολη. Γίνεται προσπάθεια να μην φτάσουμε στην **«αδιαφορία** ή στην **«πρόκληση μίσους»**. Η παιδαγωγική και εκπαιδευτική μας σχέση με τους μαθητές να διέπεται από σεβασμό. Η εκπαίδευση δεν είναι σε καμία περίπτωση κάποια ασήμαντη δουλειά.

5. Η ηθική

Μία από τις θεμελιώδεις ανθρώπινες αρχές είναι αυτή του σεβασμού. Το στοιχείο αυτό είναι που αποτρέπει τη βία και που θεσπίζει το σχολείο ως ανθρώπινη εκπαιδευτική ομάδα.

Το σχολείο είναι ένας χώρος ζωής που στηρίζεται σε σχέσεις και ως εκ τούτου, οφείλει να ξεκινά από το λόγο αλλά και να οργανωθεί γύρω από το σεβασμό στο λόγο, και την ύπαρξη του άλλου.

Συμπερασματικά, αυτό που φαίνεται ουσιώδες ως προς την κοινωνικοποίηση είναι, να αισθάνεται το ανθρώπινο ον και να γνωρίζει, ότι σημαίνει κάτι για τον άλλον και αυτό, σε οποιαδήποτε ηλικία της ζωής του.

Παιδιά βίαια και επιθετικά διαπιστώνεται ότι έχουν γίνει **«παιχνίδι»** στις συγκρούσεις μεταξύ των γονιών τους, υπήρξαν παιδιά – παιχνίδια που χρησιμοποιήθηκαν από τον ένα γονιό εναντίον του άλλου. Αυτά τα παιδιά έμαθαν από νωρίς τη βία μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Θα πρέπει να προσέχουμε, ώστε το σχολικό περιβάλλον, να μην αποτελεί και αυτό ένα χώρο μεταβίβασης μιας παθητικής και ήπιας βίας. Επίσης, υπάρχουν παιδιά στερημένα από τρυφερότητα, λόγω ψυχρής μητρικής συμπεριφοράς, τα οποία παρουσιάζουν συχνά βίαιες αντιδράσεις απέναντι στους συνομηλίκους τους. (Η Montanguer, 1978).

Η **«βία στο σχολείο»** συσχετίζεται συχνά με βίαιες, επιθετικές ή και παραβατικές πράξεις εφήβων. Αποτελέσματα ερευνών περιέχουν μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πληροφορία, δηλαδή, της μεταβολής της φύσης της παραβατικότητας κατά τη διάρκεια της εφηβείας (Λ. Μπεζέ, 1990 – Φακιολάς & Αρμενάκης, 1995 – Καλαμπαλίκη, 1995).

Οι παραβάσεις στο χώρο του σχολείου, δεν μπορούν να έχουν νόημα παρά σε σχέση με την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των μαθητών, σε συνδυασμό με την εναρμόνιση της εκπαιδευτικής πολιτικής και πρακτικής με τις αναπτυξιακές απαιτήσεις των νέων.

Η άυξηση της βίας των εφήβων παραπέμπει σε ένα πλαίσιο αποδιοργάνωσης, απουσίας κατανόησης, έλλειψης σαφούς εικόνας, αφενός όσον αφορά τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης των εφήβων και αφετέρου όσον αφορά το τι ακριβώς διαδραματίζεται στο σχολείο, το τι κάνει το σχολείο. Μήπως, λοιπόν, ο λόγος για τη βία στο σχολείο δεν είναι άλλος από αυτόν που σχετίζεται με τη δυσλειτουργία του σχολείου; (Λ. Μπεζέ, 1992).

ΠΡΟΛΗΨΗ. ΤΙ ΕΙΔΟΥΣ;

Οι βίαιες συμπεριφορές είναι **πολυπαραγοντικές** (οικογένεια, γειτονιά, κοινωνία, σχολείο). Η πρόληψη στο σχολικό χώρο, πρέπει να λάβει υπόψη τα στοιχεία των μηχανισμών και των περιστάσεων απ' όπου και αν προέρχονται.

Πρόληψη όμως, δεν σημαίνει αγνόηση της βίας. Το σχολείο προσπαθεί να βοηθήσει το άτομο, να απωθήσει τις βίαιες τάσεις και ενορμήσεις και να του μάθει τρόπους για να τις ελέγχει.

Ο Γ. Μαυρογιώργος (1995), για τον ειδικό ρόλο που μπορεί να παίξει το σχολείο στην **πρόληψη** της βίας, αναφέρει ότι «ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης δεν μπορεί να τίθεται μόνο σε όρους μεγαλύτερης πρόσβασης των μαθητών σε μια εκπαίδευση όλο και περισσότερο μακρόχρονη, αλλά κυρίως σε όρους ίσων ευκαιριών για κάθε μαθητή για τη δόμηση του μέλλοντός του».

Είναι απαραίτητο στο σχολείο, όταν υπάρχουν παιδιά με διαταραχές αγωγής και συμπεριφοράς, να υπάρχουν χώροι και ευκαιρίες για τη συμβολική έκφραση της βίας. **Ευκαιρίες** είναι: οι αθλητικές δραστηριότητες, η χρήση της σκηνογραφίας, του ψυχοδράματος, και των αγώνων. Επίσης, οι παρορμητικές σωματικές, θορυβώδεις εκδηλώσεις, να εκφράζονται με τη μορφή παιχνιδιού και να ρυθμίζονται μέσα σ' ένα περιβάλλον έκφρασης που διέπεται από κανόνες (J. Selosse, 1983).

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αναζητούν τα **κατάλληλα εκπαιδευτικά μέσα**, για να βοηθήσουν το μαθητή να ελέγχει και να απωθεί τις βίαιες πράξεις του. Επίσης **εκπαιδευτικές αρχές** που να τους επιτρέπουν να αντιμετωπίσουν και να προλάβουν καταστάσεις βίας. Πρέπει οι ίδιοι να ελέγχουν τη λεκτική βία.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΑΙ

ΠΡΟΛΗΨΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΑΞΗΣ

A. Δεν προκαλούμε τη βία

- Οι εκπαιδευτικοί, στηρίζομαστε σε δύο άξονες, στο **σεβασμό** και στη **δικαιοσύνη**, που εκφράζονται στην καθημερινή παιδαγωγική.
- Σεβόμαστε την προσωπικότητα του μαθητή, και τη διαφορετικότητά του.
- Είμαστε δίκαιοι μαζί του.
- Διατηρούμε την ψυχραιμία μας και τον αυτοέλεγχο, απέναντι στις προκλητικές συμπεριφορές.
- Δημιουργούμε μια ήρεμη ατμόσφαιρα με τη φωνή, τις κινήσεις μας και τις παιδαγωγικές τεχνικές.
- Δηλώνουμε ξεκάθαρα από την αρχή της σχολικής χρονιάς τους κανόνες της τάξης, αφού συζητήσουμε με τους μαθητές.

B. Σταματούμε εξ αρχής την ένταση

- Εντοπίζουμε την επιθετικότητα και διαχειριζόμαστε σωστά μια σύγκρουση.

- Προσέχουμε τις αλλαγές συμπεριφοράς των μαθητών μας.
- Χρησιμοποιούμε μια έκφραση προσώπου, μια κατευναστική κίνηση, να αποτρέψουμε θορυβώδη εκδήλωση, χωρίς να διακόψουμε το ρυθμό του μαθήματος.
- Αποδοκιμάζουμε τους καβγάδες μεταξύ μαθητών και αντιμετωπίζουμε τη σύγκρουση με διαφορετικό τρόπο σε κάθε περίπτωση.
- Παρεμβαίνουμε άμεσα σε εκδηλώσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε καβγά, ζητώντας από το μαθητή ή τους μαθητές να συζητήσουμε στο τέλος του μαθήματος κατ' ιδίαν.
- Διαθέτουμε χρόνο για συζήτηση με τους μαθητές μας στη τάξη, για βίαιες καταστάσεις που επαναλαμβάνονται.

Γ. Τιμωρούμε

- Η εφαρμογή της τιμωρίας πρέπει να είναι ανάλογη με το σφάλμα και δίκαιη, δηλαδή, να επιβάλλεται σε όλους με την ίδια μορφή (όχι, πιο σκληρή σε μαθητές χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων), γιατί οι μαθητές είναι ευαίσθητοι σ' αυτό το θέμα της δικαιοσύνης.
- Δε χρησιμοποιούμε εκδικητικά την τιμωρία, αλλά ως τίμημα που θα πληρώσει ο παραβάτης, για να επανεναχθεί στην κοινωνική ομάδα.
- Τιμωρούμε, όταν κάποιος παραβαίνει τους κανονισμούς της τάξης.
- Δεν ματαχειριζόμαστε βία εναντίον βίας, χρησιμοποιώντας την εξουσία μας.
- Η τιμωρία είναι η επανόρθωση, δηλαδή, η λήξη μιας σύγκρουσης που καθιστά δυνατή τη συμφιλίωση.
- Προσπαθούμε να υπάρχει η στάθμιση αγάπης και τιμωρίας.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Α. Παρέχουμε ασφάλεια

- Δεν μας διακατέχει πανικός.
 - Γνωρίζουμε καλά τους μαθητές μας και επικοινωνούμε με τους γονείς τους.
- Προσανατολίζουμε τους μαθητές στη σχέση τους με το σχολείο, καθώς και στους κανόνες της σχολικής ζωής.
- Μαθαίνουμε στους μαθητές τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, γιατί έτσι θα μάθουν να γίνουν πολίτες.
 - Εκπαιδευτικοί και μαθητές γνωρίζουμε, ότι οι αποφάσεις που παίρνονται στο σχολείο δεν είναι απρόβλεπτες και πρόχειρες.

Β. Καθιερώνουμε

- Ακούμε τους μαθητές μας να μας μιλούν για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, για τη βία που κρύβουν μέσα τους εξαιτίας της οικογένειας, των φίλων, του σχολείου, συζητούμε μαζί τους, και τους απαντάμε.
- Προσπαθούμε να έχουμε φιλική σχέση με τους μαθητές μας, χωρίς να είμαστε φίλοι.

-Ενθαρρύνουμε τους μαθητές σε δραστηριότητες π.χ μουσική, άθληση, θέατρο... για να ελέγχεται η βία που κρύβουν μέσα τους.

-Παίρνοντας αφορμή από κάποιο μάθημα, συζητούμε με θέμα τη βία.

Γ. Εκπαιδεύουμε

- Δεν αρκεί, απλά να καταδικάσουμε τη βία, αλλά να αντιπαραθέσουμε αξιόπιστες εναλλακτικές λύσεις αντιμετώπισής της, μέσα από ποικίλες και συγκεκριμένες ασκήσεις για διαφορετικές καταστάσεις ή πράξεις βίας, όπως π.χ. ο καβγάς, οι ύβρεις, η περιφρόνηση, ο ρατσισμός, η κλοπή κ.α.

- Ενισχύουμε τη θετική εικόνα του μαθητή.

-Προσπαθούμε για διαρκή κατάρτιση και επιμόρφωσή μας.

-Δεν χρησιμοποιούμε την από καθέδρας διδασκαλία.

- Ανατροφοδοτούμε συνεχώς τους μαθητές μας.

- Να βλέπουμε κάθε μαθητή με θετική ματιά, για να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του, αυτοεκτίμηση, ικανότητα να εκφράζει τα δικαιώματά του, να χειρίζεται τις συγκινήσεις του.

- Ενισχύουμε τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών μας.

-Αναγνωρίζουμε τα λάθη μας και προσπαθούμε να είμαστε δίκαιοι με όλους.

- Δεν βάζουμε ετικέτες «βίαιος» και «επιθετικός»

-Να επιδεικνύουμε μια θετική, σαφή και εποικοδομητική στάση απέναντι στους μαθητές μας, γιατί αυτό μας επιτρέπει μια αποτελεσματική διδασκαλία.

-Συνεργαζόμαστε με το προσωπικό του σχολείου και εξωτερικούς συνεργάτες, αναπτύσσοντας ένα δίκτυο αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης ευεργετικών επιδράσεων για μαθητές και εκπαιδευτικούς.

- Διδάσκουμε στους μαθητές τα όρια, δίνοντας τους θέσεις και όχι στάσεις.

- Αποφεύγουμε τις συνεχείς απορρίψεις και ματαιώσεις στους μαθητές μας.

Για τη «βία στο σχολείο» και τη «βία του σχολείου» σύγχρονα κείμενα κάνουν αναφορά στη δυσκαμψία και στις αδυναμίες του σχολείου, να απευθυνθεί και να ενσωματώσει **όλα τα άτομα σχολικής ηλικίας**, στη μετάθεση των προβλημάτων δυσλειτουργίας του σχολικού θεσμού στα θέματα βίας και στην εν μέρει συγκάλυψη των προβλημάτων πίσω από γενιές, ασαφείς εικόνες βιαιοτήτων.

Ο Μ. Walgrave (1982) επισείοντας την προσοχή των ερευνητών, επισημαίνει, ότι «οι δεσμοί μεταξύ της σχολικής αποτυχίας (τόσο όσον αφορά τα σχολικά αποτελέσματα, όσο και τη διαγωγή και την ένταξη) και της παραβατικότητας, δεν ανάγονται σε κάποιο βαθύ επίπεδο, αλλά στο κοινωνικό εύλωτο ορισμένων μαθητών».

Πηγή όλων των συγκρούσεων στην κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης και της επιθετικότητας, είτε ως βίας προς τους άλλους (εγκληματικότητα), είτε ως βίας προς τον εαυτό (αυτοκαταστροφικότητα) είναι το stress στη συλλογική συνειδητότητα της κάθε κοινωνίας και του κόσμου συνολικά. Εξαλείφοντας το stress από τη συλλογική συνειδητότητα με το Διαλογισμό, εξαλείφουμε και την επιθετικότητα και φέρνουμε την ειρήνη και την αρμονία στην κοινωνία (Π. Ασημάκης, 1992).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Σύμφωνα με τον A. Prost (1983) θα λέγαμε ότι το σχολείο οφείλει «να είναι προσιτό στους μαθητές, χωρίς να είναι στο ίδιο επίπεδο με αυτούς... να κρατά την κατάλληλη παιδαγωγική απόσταση που θα δώσει έναυσμα στους μαθητές να προοδεύσουν, χωρίς να τους προτείνει έναν απρόσιτο στόχο».
2. Ο εκπαιδευτικός, με τα απαραίτητα εκπαιδευτικά εργαλεία, να αναπτύσσει έναν αποδοτικό διάλογο με τους μαθητές του.
3. Το σχολείο, να ενισχύει τους μαθητές, ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της επιτυχίας. Ο J. P. Sartre (1983) έλεγε: «Το σχολείο οφείλει να θυμάται διαρκώς, ότι απευθύνεται σε άτομα «εν τω γίνεσθαι» και πως τουλάχιστον για το λόγο αυτό, θα πρέπει να συντροφεύει όλες τις ελπίδες που εναποτίθενται σε αυτά»
4. Η πρόληψη της βίας στο σχολείο επιτυγχάνεται, όταν οι μαθητές αισθάνονται, ότι η παρουσία τους στο σχολικό χώρο έχει νόημα.
5. Κατά τον Y. Bertrand (1993), το σχολείο οφείλει να εξασφαλίζει στους μαθητές «μια κατάρτιση που θα τους επιτρέπει να διευθετούν τα κοινωνικά, οικολογικά, πολιτισμικά και πολιτικά προβλήματα που είναι και θα είναι δικά τους» να έχουν δηλαδή, «οικο-κοινωνική δεξιότητα».

Τίθενται λοιπόν τα ερωτήματα

- Είναι δυνατόν η βία να σταματήσει; Με ποιον τρόπο; Πως αντιμετωπίζεται σήμερα;
- Η κοινωνία μας ενδιαφέρεται για την πρόληψη ή για την καταστολή της βίας;

Είναι ουτοπία, να θέλουμε να καταπολεμήσουμε τη βία, χωρίς να προσπαθήσουμε να αλλάξουμε τις δομές της κοινωνίας μας. Σε πολλές περιπτώσεις η βία λειτουργεί σαν αντίσωμα στον οργανισμό της κοινωνίας.

Για να μην υπάρξει η βία, θα πρέπει να μη μαθευτεί ποτέ η βία.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη

- Bergeret, J α) (1984) *La violence fondamentale* Paris: Dunod
β) (1994) *La violence et la vie*. Paris: Payot & Rivages
- Bandura, A (1973) *Aggression: A. Social Learning Analysis*. Prentice – Hall, Engle Wood Cliffs
- Berkowitz, L (1962) *Aggression: A Social Psychological analysis*. New York, McGraw – Hill
- Bertrant, Y (1993) *Theories contemporaines de l' education*, Ottawa, Agence d' Arc
- Bebarbieux, I (1996) *La violence en milieu scolaire*, Paris: Editions Sociales Francaises
- Fromm, E. (1975) *Η κρίση της ψυχανάλυσης*, Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα
- Freud, S (1964) *Το πρόβλημα του άγχους*, Εκδ. ΜΠΟΥΡΑΣ, Αθήνα
- Fortin, J. (1998) *Κατάρτιση των εκπαιδευτικών στην πρόληψη των καταστάσεων βίας. Προβληματική. Προτάσεις. Σε Λ. Μπεζέ (Επιμ.) Βία στο σχολείο – Βία του σχολείου....* Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Selosse, J. α) (1990) *Σε Λ. Μπεζέ (Επιμ.) Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Επανεκπαίδευση – Ένταξη*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα.
β) (1998) *Βία (προέλευση, σενάρια, πρότυπα και μη προσαρμογής) Σε Λ. Μπεζέ (Επιμ.) Βία στο σχολείο – Βία του σχολείου*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Prost, A. (1985) *Éloge des pédagogues*, Paris , Seuil.
- Sartre J.P. (1983) *Cahier pour une morale*, Paris Gallimard.

Ελληνική

- Βουϊδάσκη, Β. (1987) *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα
- Μαρκαντώνης, Ι. (1984) *Βαθυψυχολογία και Αγωγή*, Αθήνα
- Μαυρογιώργος, Γ. (1995) *Ασκήσεις στην άσκηση βίας στο σχολείο. Η «βία» του λόγου για τη βία στο σχολείο. Σύγχρονη Εκπαίδευση.*
- Μπεζέ, Λ. α) (1992) *Βία στο σχολείο και βία του σχολείου. Τρεις παρανοήσεις και πολλά ερωτηματικά. Σε Μπεζέ Λ. (Επιμ.) Βία στο σχολείο...Βία του σχολείου ...Ελληνικά Γράμματα.*
β) (1998) *Δυσκοινωνικότητα των νέων και δυσκολία προσαρμογής του αναμορφωτικού συστήματος. Σε Μπεζέ, Λ. (Επιμ.) Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Επανεκπαίδευση. Ένταξη.* Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα
- Νέστορας, Ι.Ν. (Επιμ.) (1992). *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

- Ταρατόρη, Ε. & Χατζηδήμου Δ. (1997). Εκτιμήσεις μαθητών Β/θμιας Εκπαίδευσης για την επιθετικότητα των εκπαιδευτικών, των γονιών και των ίδιων. Μια εμπειρική προσέγγιση. Σε εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής. «Ψυχοκοινωνικά Προβλήματα», Κομοτηνή.
- Φακιολάς, Ν. – Αρμενάκης, Α. (1995) Εμπλοκή μαθητών και χρηστών τοξικών ουσιών σε βιαιότητες. Σύγχρονη εκπαίδευση
- Καλαμπαλίκη, Φ. (1995) Καταστροφικότητα. Σχολική εμπειρία και πολιτική συμπεριφορά. Σύγχρονη Εκπαίδευση.
- Κρασανάκης, Γ. α) (1987) Ψυχολογία του παιδιού, Αθήνα
β) (1991) Ο πατρικός ρόλος, Ηράκλειο

Άρθρα

- Selosse, J. - Violence et inadaptations
- «Autonomisez – moi» In Pain, J. – Villerbu L.M. (Eds) (1997) Adolescence, Violences et déviances
- Accompagner. In Uniopss / uriopss – Έducation Surveillée (1989) La protection Judiciaire la jeunesse en Europe
- Courtecuisse, V. - Interactions entre violences agies et violences subies á l' adolescence.
- Pain, J. - Des violences institutionnelles en milieu scolaire.
- Fortin, J. - Formation des enseignants á la prévention des situations de violence. In Rey, C. (Eds) (1996): Les adolescents face á la violence. Paris: Syros.